

Jolanta Szarlej, *Epifanie biblijne*, Wydawnictwo Naukowe ŚLĄSK, Katowice 2002, 247 s.

Temat podjęty w książce stanowiącej dojrzałą wersję rozprawy doktorskiej obronionej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach budzi zainteresowanie zarówno językoznawcy, jak i teologa biblisty, który stara się dokładnie badać dane Objawienia Bożego zawarte w tekstach biblijnych. Pracę Jolanty Szarlej można traktować jako wypełnienie postulatów sformułowanych m.in. w ostatniej encyklice Jana Pawła II *Fides et ratio*. Cenne są studia interdyscyplinarne, w których osiągnięcia jednych dyscyplin naukowych stosowane są w innych. Prezentowana praca z językoznawstwa dostarcza materiału dla refleksji teologicznej i przyczynia się także do lepszego odczytania tekstów biblijnych zgodnie z metodami, o których wspominają m.in. dokumenty Papieskiej Komisji Biblijnej zachęcające do korzystania z osiągnięć różnych dyscyplin nauk humanistycznych. Rozwijające się badania nad językiem służą lepszemu wzajemnemu rozumieniu się ludzi, odczytywania ich myśli przekazywanych przez teksty pisane w określonych warunkach, w określonych środowiskach, które trzeba starać się poznawać, by móc właściwie interpretować pochodzące od nich przekazy. Jan Paweł II pisze: „Jest zatem pożądane, aby jednym z jej (refleksji filozoficznej) szczególnie ważnych zadań stało się głębsze poznanie relacji między językiem pojęciowym a prawdą oraz wskazanie odpowiednich dróg do jej poprawnego rozumienia” (*Fides et ratio*, nr 96).

Różnie można traktować przekazy Starego i Nowego Testamentu o epifaniach, objawieniach nadprzyrodzonych rzeczywistości. Zawsze są one świadectwem, że autor natchniony chciał przekazać dane o szczególnym przeżyciu religijnym, zetknięciu się człowieka z nadprzyrodzonością. Ciekawa jest analiza zestawionych tekstów podjęta pod kątem wyrazu przeżyć osoby doświadczającej epifanii, a szczególnie jej wrażeń wzrokowych i słuchowych. Autorka analizuje teksty biblijnych przekazów i na tej podstawie słusznie wykazuje, że grupy wrażeń wzrokowych i słuchowych wzajemnie się uzupełniają jako środki przekazu religijnej treści, trudnej do wyrażenia rzeczywistości ujmowanej z różnych punktów widzenia.

Pierwszy rozdział pracy poświęcony jest rozważaniom terminologicznym, omówieniom określeń występujących w pismach wybitnego

religioznawcy Mircei Eliadego oraz opracowań teologicznych jak praca H. Witczyka *Teofania w Psalmach*, która jest dobrym, stosunkowo nowym monograficznym opracowaniem tematu. Prócz podstawowych określeń, które potem będą stanowiły podstawę klasyfikacji tekstów, przedstawione są inne terminy bliskoznaczne używane w różnych pracach, encyklopediach i słownikach teologicznych oraz biblijnych na określenie badanych zjawisk. Jest to obok wstępu omawiającego problem od strony językoznawstwa wartościowe wprowadzenie w metodę zastosowaną w pracy oraz przyjęte rozumienie stosowanych terminów.

Rozdział drugi, poświęcony formom epifanii Jahwe, nosi tytuł: *Bóg i człowiek – „szanse spotkania”, czyli o formach epifanii Jahwe*. Zwraca uwagę na kontakt człowieka z Bogiem opisywany przy pomocy biblijnych przekazów. Przedstawia różne formy działania Bożego – także poprzez istnienie i funkcjonowanie całego świata, mądrość Bożą wystawianą w księgach sapiencjalnych Starego Testamentu oraz przez wydarzenia historii Izraela. Jest to bardzo istotne uzupełnienie danych o kontakcie Boga z człowiekiem, który spotyka Go nie tylko poprzez nadzwyczajne przeżycia, ale umie dojrzeć Jego obecność i działanie w świecie oraz w historii.

Rozdział trzeci obejmuje ogólną charakterystykę materiału, stanowi próbę klasyfikacji epifanii biblijnych w sześciu grupach, które będą stanowiły podstawę porządkowania tekstów w dwóch następnych rozdziałach. Określenia poszczególnych grup pochodzą ze słowników dzieł religioznawczych, komentarzy oraz encyklopedii biblijnych i pozwalają na przejrzystą klasyfikację przekazów o epifaniach. Obszerne cytaty biblijne umożliwiają poznanie całości tekstów, które później zostaną poddane odpowiednim analizom pod kątem znaków obecności Bożej (rozdział czwarty) i podmiotów doznających epifanii (najobszerniejszy rozdział piąty). Przypisy również często zawierają obszerne cytaty przedstawiające opowiadania podobne do przytoczonych w samym tekście pracy. Na s. 96 zamieszczono graficzne przedstawienie biblijnych teofanii ze zwróceniem uwagi na zawarte w nich sygnały słuchowe i wzrokowe, co stanowi cenną pomoc, możliwą do zastosowania podczas lektury, by od razu widzieć analogie między omawianymi tekstami oraz innymi podobnymi.

Znaki obecności Bożej w rozdziale czwartym omówiono wychodząc od teofanii z Wj 19, 16-23 jako paradygmatu. Burza, ogień, obłok, słup ognia i słup obłoku, dym, Boża obecność otaczająca opieką swój lud i wymierzająca karę jego wrogom oraz niewiernym Izraelitom często pojawiają się w różnych przekazach o epifaniach Bożej mocy; spośród znaków odbieranych przy pomocy słuchu szczególne miejsce zajmują głos Boga, słowo Boga występujące w różnych grupach przekazów, a szczególnie w typie „Pan

mówi”, którego przykłady mają często charakter dialogu, rozkazu lub zapowiedzi. Zamieszczona na s. 114 tabelka pozwala na porównanie znaków Bożej obecności, takich jak góra, blask, ogień, głos i obłok, wymienianych w hierofaniach z Ez 1, 4-28; Dn 7, 1. 9-10. 13 i Ap 4, 1-11.

Autorka sumiennie przeprowadziła analizę tekstów podkreślając te elementy, które odnoszą się do interesujących ją przejawów obecności Boga. Od s. 128 zamieściła zestawienie angelofanii z Dn 10, 5-6. 11 oraz relacji o niewiastach spotykających aniołów przy pustym grobie w Ewangeliach. Podobne tabelki pozwalają zaobserwować pewien typ przekazu powtarzający się w tekstach z różnych tradycji. Rozdziały IV i V kończą się trafnymi wnioskami pozwalającymi zwięźle objąć przebadany materiał.

Rozdział piąty *Podmiot doznający epifanii* przedstawia zasadnicze wyniki pracy badawczej. Skrętnie zestawiony materiał poddaje się badaniom pod kątem przeżycia odbiorców epifanii, tego, co dzieje się z podmiotem owego szczególnego doświadczenia religijnego. Po ogólnym przedstawieniu problemu w oparciu o klasyczne dzieło Rudolfa Otto „Świętość”, na podstawie którego wymienia pięć elementów odczucia *numinosum*, Autorka poddaje analizie teksty według wcześniej określonych sześciu grup, wyróżniając podane w biblijnych tekstach reakcje człowieka (strach, zdziwienie, hołd, fascynacja, radość). Od s. 179 cytaty obok fragmentów z Biblii Tysiąclecia zawierają charakterystyczne terminy i wyrażenia w oryginalnych językach biblijnych: hebrajskim, aramejskim w wypadku Księgi Daniela oraz greckim w tekstach z Nowego Testamentu. Analiza została przeprowadzona sumiennie, jej wyniki podano w sposób jasny i nie budzący wątpliwości.

Zakończenie pracy zawiera wnioski na temat przejawów Bożej obecności w historii zbawienia przekazanej w Biblii, a szczególnie poprzez epifanie. Na s. 227 wykres w formie kołowej (widziany z perspektywy) ukazuje częstotliwość występowania każdej z sześciu grup przekazów epifanijnych. Przytoczone na końcu rozważania W. Heisenberga słusznie podkreślają poetycki charakter języka religijnego (stosowanego także w Biblii): nie można go traktować podobnie jak języka współczesnej nauki, ale badając w sposób taki, jaki zaprezentowała Autorka rozprawy, można dochodzić do coraz lepszego odczytywania sensu analizowanych tekstów i do słusznych wniosków syntetycznych, w tym wypadku o sposobie przekazu religijnego doświadczenia kontaktu z objawiającą się mocą Bożą, przeżyciach doznającego go człowieka i kształtowaniu postaw religijnych samych podmiotów oraz ludzi, którym przekazywali oni własne przeżycia, by w ten sposób formować ich religijność.

Książka napisana jest bardzo dobrym językiem, czyta się ją z przyjemnością. Cenne jest częste podawanie w przypisach cytatów, jak rozumie różne określenia autor, na którym Autorka się opiera. Terminologia często

może być różnie rozumiana – dzięki takiemu przypominaniu znaczenia używanych pojęć zyskuje się wielką jasność przekazu.

Na uwagę zasługuje również podane w rozdziale piątym podkreślenie powściągliwości tekstów biblijnych – analogicznej do wybitnych dzieł literackich (np. J. Iwaszkiewicza, którego tekstami zajmuje się Promotor pracy prof. dr hab. K. Termińska).

Dokładne wyliczenia częstotliwości występujących zjawisk – podane w procentach – może stanowić analogię do statystyki biblijnej często występującej w pracach przedstawianych na wydziale teologicznym PAT, zwłaszcza na seminarium z teologii i informatyki biblijnej prowadzonym przez ks. prof. dra hab. Tomasza Jelonka, pioniera wykorzystywania komputerów do studiów biblijnych. Indeks wypowiedzi epifanicznych od s. 243 wyszczególniający teofanie, wypowiedzi typu „Pan mówi”, hierofanie, chrystofanie, angelofanie, kratofanie stanowi wartościową i przejrzystą klasyfikację badanych zjawisk duchowych i jest pożytecznym uzupełnieniem rozprawy.

Ciekawa praca stanowi cenny wkład w polską myśl naukową, ważny głos w dialogu pomiędzy różnymi dyscyplinami humanistycznymi.

Kraków Tyńiec

O. TOMASZ MARIA DĄBEK OSB

Jerzy Stefański, *Modlitwy Eucharystyczne w posoborowej reformie liturgicznej*, Gniezno 2002, 247 s.

Problem modlitw eucharystycznych w posoborowej reformie liturgicznej zaprezentowany został przez ks. profesora dr. hab. Jerzego Stefańskiego w sposób bardzo interesujący. Ks. Jerzy Stefański jest kapłanem diecezji gnieźnieńskiej. Studiował na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim oraz w Instytucie Liturgicznym w Rzymie. Był pracownikiem Kongregacji ds. Kultu Bożego w Watykanie, wykładowcą liturgiki w Prymasowskim Wyższym Seminarium Duchownym w Gnieźnie oraz na ATK (obecnie UKSW) w Warszawie. Jest kierownikiem Zakładu Teologii Praktycznej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu oraz profesorem na Uniwersytecie w Moguncji. Ponadto jest Konsultorem Kongregacji ds. Kultu Bożego. Opublikował wiele książek oraz opracowań liturgicznych w różnych językach.

Książka *Modlitwy Eucharystyczne w posoborowej reformie liturgicznej* wydana w 2002 roku składa się z sześciu rozdziałów logicznie ze sobą powiązanych. W pierwszym rozdziale autor omawia kwestie związane z posoborowymi propozycjami korekty Kanonu Rzymskiego. W drugim przedstawia prace redakcyjne nad nowymi modlitwami eucharystycznymi.